

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

КРАВЧЕНКО Т. С.,
аспірантка кафедри цивільного права
та процесу
(Донецький національний університет
імені Василя Стуса)

УДК 346.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.3.13>

СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ДІЛОВУ РЕПУТАЦІЮ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ: ПОНЯТТЯ ТА КРИТЕРІЇ ВИБОРУ ЕФЕКТИВНОГО СПОСОБУ ЗАХИСТУ

У статті досліджується поняття способів захисту ділової репутації суб'єктів господарювання. Проведено аналіз законодавства, наукової літератури та правозастосовної практики щодо цього питання. На підставі аналізу уточнено поняття способів захисту права на ділову репутацію суб'єктів господарювання. Визначено, що способами захисту права на ділову репутацію суб'єктів господарювання є не заборонені законом матеріально-правові дії або сукупність дій (заходів), які спрямовані на припинення порушення або загрози порушення права на ділову репутацію господарюючого суб'єкта та відновлення порушеного права. Вказано, що способами захисту права на ділову репутацію суб'єктів господарювання є: загальні способи захисту прав суб'єктів (відшкодування збитків, припинення правопорушення тощо), спеціальні способи захисту права на ділову репутацію суб'єктів господарювання (спростування недостовірної інформації), спеціальні способи захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, які забезпечують комерціалізацію ділової репутації суб'єктів господарювання (опублікування в ЗМІ відомостей про порушення і зміни судового рішення, вилучення контрафактної продукції тощо). Виснувано, що закріплений у чинному законодавстві перелік способів захисту, їх роль і значення неоднакові: кожен спосіб захисту прав суб'єктів господарювання має свої особливості та різну функціонально-цільову спрямованість, проявляється по-різному залежно від сфери використання, суб'єктного складу, характеру правопорушення. У зв'язку з цим проблематичним є вибір саме оптимального способу захисту порушеного права в певній ситуації, за допомогою якого можна запобігти, припинити, усунути порушення прав, відновити, а також компенсувати збитки, заподіяні їх порушенням. На підставі аналізу наукової літератури та правозастосовної практики запропоновано критерії обрання ефективного способу захисту, якими є: характер правовідносин; характер порушення цього права; наслідки порушення, суб'єктний склад та результативна передбачуваність наслідків застосування того чи іншого способу захисту.

Ключові слова: ділова репутація суб'єктів господарювання, захист ділової репутації суб'єктів господарювання, способи захисту ділової репутації суб'єктів господарювання.

Kravchenko T. S. Ways of protecting the right to business reputation of business entities: concepts and criteria for choosing an effective way of protection

The article explores the concept of ways to protect the business reputation of businesses. An analysis of legislation, scientific literature and law enforcement practice on this issue. Based on the analysis, the concept of ways to protect the right to business reputation of business entities is clarified. It is determined that the ways to protect the right to business reputation of business entities are not prohibited by law substantive legal actions or a set of actions (measures) aimed at terminating the violation or threat of violation of the right to business reputation of the business entity and restoration of the violated right. It is indicated that the ways to protect the right to business reputation of business entities are: general ways to protect the rights of entities (compensation, termination of the offense, etc.), special ways to protect the right to business reputation of business entities (refutation of inaccurate information), special methods protection of intellectual property rights, which ensure the commercialization of the business reputation of business entities (publication in the media of information about violations and mixtures of court decisions, withdrawal of counter fake products, etc.). It is concluded that the list of methods of protection enshrined in the current legislation, their role and significance are different: each method of protecting the rights of economic entities has its own characteristics and different functional and target orientation, manifests itself differently depending on the scope, subject composition, nature offense. In this regard, it is problematic to choose the best way to protect the infringed right in a particular situation, which can be used to prevent, stop, eliminate violations, restore, and compensate for the damage caused by their violation. Based on the analysis of the scientific literature and law enforcement practice, the criteria for choosing an effective method of protection are proposed, which are: the nature of legal relations; the nature of the violation of this right; the consequences of the violation, the subjective composition and the effective predictability of the consequences of the application of a particular method of protection.

Key words: *business reputation of business entities, protection of business reputation of business entities, ways of protecting the business reputation of business entities.*

Вступ. Держава, відповідно до ст. 13 Конституції України, забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання. Суб'єкти господарювання мають широке коло майнових і немайнових прав, належна реалізація яких забезпечується в тому числі наявністю ефективних способів захисту цих прав у разі їх порушення, оспорювання, невизнання. Одним з прав суб'єктів господарювання є право на ділову репутацію, яке, попри його немайнову правову природу, суттєво впливає на майновий стан суб'єкта господарювання, рівень його доходів, інші показники діяльності. У національному законодавстві закріплено перелік способів захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання. Проте не повною мірою враховано особливості захисту саме права на ділову репутацію цих суб'єктів.

Закріплений у чинному законодавстві перелік способів захисту дозволяє простежити, що їх роль і значення неоднакові: кожен спосіб захисту прав суб'єктів господарювання має свої особливості та різну функціонально-цільову спрямованість, проявляється по-різному залежно від сфери використання, суб'єктного складу, характеру правопорушення [1, с. 35]. З огляду на це часто проблемним є питання вибору ефективного способу захисту. Адже попри закріплення у законодавстві невичерпного переліку способів захисту, є випадки відмови судів у захисті права на ділову репутацію з формальних підстав, що суперечить гарантованому законодавством праву на захист.

У науковій літературі питання захисту ділової репутації досліджені в працях І.Ф. Коваль, І.Ю. Лучка, М.М. Малєїна, О. Подцерковного, Р. Стефанчука, А.О. Уразова,

Л.В. Федюк, О.В. Хортюк, О.В. Ярешко та інші. Натомість єдності підходів вчених у визначенні способу захисту ділової репутації досі немає. Одні вчені способи захисту визначають через механізм досягнення поставлених цілей, а саме засоби, прийоми; інші – через заходи, за допомогою яких суб'єкт господарювання, право якого порушено, домагається досягти тієї чи іншої мети [2, с. 343]; треті – через дії, шляхом яких зацікавлені особи вимагають здійснення заходів захисту від інших суб'єктів [3, с. 40].

Таке розмаїття підходів своєю чергою вимагає уточнення положень, зокрема, стосовно способів захисту права на ділову репутацію суб'єктів господарювання та критеріїв вибору ефективного способу захисту.

Постановка проблеми. Метою статті є уточнення поняття способів захисту права на ділову репутацію суб'єктів господарювання та критеріїв вибору ефективного способу захисту.

Результати дослідження. Право на захист є гарантованим державою щодо всіх учасників господарських відносин. Кожен має право будь-якими не забороненими законом способами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (ст. 55 Конституції України). Попри нормативне закріплення права на захист, законодавча дефініція терміну «способи захисту» відсутня.

У юридичній доктрині розроблено численні визначення поняття способу захисту. Так, Г.П. Тимченко зазначає, що способи захисту можна визначити як засоби здійснення цих прав та інтересів у разі їх порушення або оспорювання [4, с. 37].

М.В. Амелюченко розглядає способи захисту господарських прав як передбачені законом господарсько-правові заходи, за допомогою яких правочинними органами відновлюються порушені права та застосовуються до порушника господарсько-правові санкції [5, с. 47].

На думку О.В. Бринцева, спосіб захисту – це передбачені або санкціоновані законом заходи, які безпосередньо спрямовані на усунення перешкод у здійсненні права шляхом впливу на зобов'язану особу [6, с. 195].

М.О. Легенченко своєю чергою визначає способи захисту як встановлені законом або договором матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких відбувається відновлення порушених прав і вплив на правопорушника. Інакше кажучи, способом захисту господарських прав є конкретні правові важелі – дії та прийоми, за допомогою яких можливо захистити свої права [7, с. 60].

Узагальнюючи наявні визначення, простежуємо, що єдності підходів до визначення поняття «способи захисту» серед учених немає. Водночас спільним є намагання вчених визначити поняття «спосіб захисту» через категорії «засоби» та «заходи». Тому видається доречним здійснити співвідношення цих понять для визначення доцільності їх використання під час визначення поняття способу захисту.

Так, у словнику С.І. Ожегова спосіб визначається як «дія або система дій, що застосовуються під час виконання будь-якої роботи, під час здійснення чого-небудь» [8, с. 658]. Своєю чергою засіб визначається як прийом, якась спеціальна дія, що дає можливість здійснити що-небудь, досягти чогось [9], а захід – як сукупність дій або засобів для досягнення, здійснення чого-небудь [9]. Тобто термін «засіб» та «захід» є однаковими за значенням, адже уособлюють в собі певні дії, спрямовані на досягнення чого-небудь.

О.П. Вершинін, розмежовуючи поняття «спосіб» та «засіб», вказував, що однією з істотних характеристик способу захисту як правової категорії є його цільова спрямованість. Як складовий елемент механізму захисту прав, засіб захисту повинен насамперед забезпечувати можливість досягнення мети захисту [10, с. 17].

На думку В. Савватасва, співвідношення засобів і способів захисту прав виявляється в тому, що способи захисту – це ті заходи, за допомогою яких здійснюється примусова реалізація суб'єктивних прав, тоді як засоби захисту являють собою заходи, через які приводяться в дію способи захисту [11, с. 92].

Д.М. Чечот своєю чергою зазначає про те, що засіб захисту обґрунтовує вибір конкретного способу захисту [12, с. 68–69].

Таким чином, простежуємо, що поняття способу є ширшим за своїм значенням, відрізняючись своїм цільовим призначенням, та включає в себе як структурний елемент категорію «засобу». Саме від останнього залежить вибір конкретного способу захисту як такого та механізм його реалізації.

Отже, ототожнення вказаних понять є некоректним, оскільки вони не тільки семантично нетотожні один одному, але і не узгоджуються з самою категорією «спосіб захисту» як його структурно-дефінітивна одиниця [2, с. 34].

Крім того, спосіб захисту за своїм змістом є категорією не процесуального, а матеріального права [13, с. 118].

У Постанові Вищого господарського суду України від 29.11.2011 року у справі № 22/5009/3458/11 спосіб захисту визначається як концентрований вираз змісту (суті) міри державного примусу, за допомогою якого відбувається досягнення бажаного для особи, право чи інтерес якої порушені, правового результату. Спосіб захисту втілює безпосередню мету, якої прагне досягнути суб'єкт захисту (позивач), вважаючи, що таким чином буде припинене порушення (чи оспорювання) його прав, він компенсує витрати, що виникли у зв'язку з порушенням його прав, або в інший спосіб нівелює негативні наслідки порушення його прав [14].

Аналіз наведеного визначення дозволяє зробити висновок, що колегія суддів штучно обмежує можливість застосування способів захисту, пов'язуючи захист винятково із уже порушеними правами та інтересами, тим самим позбавляючи суб'єктів господарювання застосування способів захисту, які спрямовані на запобігання порушенню їх прав. Крім того, способи захисту пов'язуються з державним примусом, що в свою чергу виключає можливість суб'єктів господарювання здійснювати самозахист прав.

Згідно з ч. 2 ст. 20 Господарського кодексу України кожний суб'єкт господарювання та споживач має право на захист своїх прав і законних інтересів. Права та законні інтереси зазначених суб'єктів захищаються шляхом: визнання наявності або відсутності прав; визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, ущемлюють права та законні інтереси суб'єкта господарювання або споживачів; визнання недійсними господарських угод з підстав, передбачених законом; відновлення становища, яке існувало до порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання; припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення; присудження до виконання обов'язку в натурі; відшкодування збитків; застосування штрафних санкцій; застосування оперативно-господарських санкцій; застосування адміністративно-господарських санкцій; установлення, зміни і припинення господарських правовідносин; іншими способами, передбаченими законом.

У ч. 3 цієї ж статті визначено, що порядок захисту прав суб'єктів господарювання та споживачів визначається цим Кодексом, іншими законами.

Закріплений перелік способів захисту не є вичерпним.

У контексті захисту ділової репутації суб'єктів господарювання закріплення у чинному законодавстві невичерпного переліку способів захисту видається доречним, тому що засобами, які забезпечують комерціалізацію ділової репутації суб'єктів господарювання шляхом матеріального вираження останньої в процесі здійснення її володільцем господарської діяльності є саме об'єкти інтелектуальної власності [15, с. 52]. Тому у разі порушення, наприклад, права на комерційне найменування чи торговельну марку господарюючого суб'єкта захист відбуватиметься тими способами, що передбачені безпосередньо для захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності. У таких випадках зазвичай одночасно відбуватиметься й захист ділової репутації такого суб'єкта. Наприклад, у постанові Вищого господарського суду України від 25.03.2010 року у справі № 16/66-09 [16] суд зобов'язав суб'єкта підприємницької діяльності-фізичну особу не використовувати знак для товарів та послуг відповідно до свідоцтв на знаки для товарів та послуг № 83616 та № 98216, зареєстрованих у Державному реєстрі свідоцтв України на знаки для товарів і послуг 25.10.2007 р.

та 27.10.2008 р. відповідно за ПП «Куді». Задовольняючи позовні вимоги у цій частині, суд керувався тим, що фізичною особою – підприємцем здійснювалося використання товарного знаку GLOBO», зареєстрованого за свідоцтвами № 83616 та № 98216, виданими 25.10.2007 року та 27.10.2008 року відповідно Державним департаментом інтелектуальної власності Міністерства освіти і науки України, за відсутності доказів того, що вказаний знак використовувався правомірно. Водночас суд також зауважив, що внаслідок таких дій постраждала й ділова репутація ПП «Куді».

Попри гарантування у Конституції України права кожного захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань будь-якими не забороненими законом способами (ст. 55) та зобов'язання суду, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного права чи інтересу особи, визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону (ч. 2 ст. 5 Господарського процесуального кодексу України), непоодинокими є випадки відмови у захисті порушених прав. Прикладом цього є справа № 910/20889/13 [17] за позовом ТОВ «Промислові засоби індивідуального захисту» до ТОВ «Центр промислових засобів індивідуального захисту» про захист ділової репутації та комерційного найменування, в якій позивач просив суд зобов'язати відповідача припинити використання комерційного (фірмового) найменування позивача, яким є словосполучення українською мовою «Промислові засоби індивідуального захисту», російською мовою «Промышленные средства индивидуальной защиты» та аббревіатури «ПРОМЗИЗ», «ПРОМСИЗ», шляхом виключення з найменувань відповідача українською мовою словосполучення «Промислові засоби індивідуального захисту» і аббревіатури «ПРОМЗИЗ» та з найменувань відповідача російською мовою словосполучення «Промышленные средства индивидуальной защиты» і аббревіатури «ПРОМСИЗ». Рішенням господарського суду міста Києва від 12.07.2017 року, залишеним у силі постановою Київського апеляційного господарського суду від 09.10.2017 року, у задоволенні позову відмовлено. Відмовляючи у задоволенні позову, суди, зокрема, вказували на те, що такий спосіб захисту прав на комерційні найменування, як спонукання іншої особи виключити певні словосполучення із свого офіційного зареєстрованого найменування (не комерційного найменування), відсутній.

Щодо цього О.П. Подцерковний зауважує, що закріплений перелік способів захисту не лише не гарантує правильного правозастосування, а подекуди, навпаки, є перепорою на шляху реального захисту прав. Суд вимушений пристосовувати положення закону до суспільних відносин. Суди, які намагаються керуватися законом, а не правом загалом, приховано відмовляють у правосудді, використовують буквально читання закону для захисту інтересів держави на шкоду інтересам приватних осіб – підприємців [18, с. 190–191].

У зв'язку з цим проблематичним є вибір саме оптимального способу захисту порушеного права в певній ситуації, за допомогою якого можна запобігти, припинити, усунути порушення прав, відновити, а також компенсувати збитки, заподіяні їх порушенням [2, с. 35].

О.О. Кот зазначає, що захист можна визнати ефективним лише за умови, якщо він забезпечує реалізацію цілей правосуддя – захист суб'єктивних прав, що порушуються, оспорожують ся або не визнаються [19, с. 368–369].

У своїх рішеннях Європейський суд дійшов висновку, що для того щоб бути ефективним, спосіб захисту має бути:

– незалежним від будь-якої вжитої на розсуд державних органів дії, бути безпосередньо доступним для тих, кого він стосується (рішення від 06.09.2005 року у справі *«Гуренка проти України»*, п. 59) [20];

– спроможним запобігти виникненню або продовженню порушенню чи надати належне відшкодування за будь-яке порушення, яке вже мало місце [21]; рішення від 16.08.2013 року у справі *«Гарнага проти України»*, п. 29 [22]).

Отже, «ефективний засіб правового захисту» в розумінні Європейського суду з прав людини повинен забезпечити поновлення порушеного права і одержання особою бажаного результату. Водночас винесення рішень, які не призводять безпосередньо до змін в обсязі прав, та забезпечення їх примусової реалізації не відповідає зазначеній нормі.

О.В. Садовська визначає такі ознаки ефективного способу правового захисту: превентивність; практична та юридична ефективність, безпосередня доступність; гнучкість; незалежність від результативної визначеності; потенційна достатність; моно- чи полікомпонентність; свобода форми та прийнятність позасудової природи; обмеженість відповідно до ситуації; комплексність; прийнятність винятково компенсаторної природи [23, с. 205–207].

Водночас не з усіма виділеними вченою ознаками ефективного способу захисту можна погодитися. Так, викликає певний сумнів, зокрема, така ознака, як незалежність від результативної визначеності, адже саме наслідок (результат) застосування того чи іншого способу захисту є ключовим у виборі належного способу захисту. В іншому разі це призводить до затягування часу захисту порушеного права на ділову репутацію та як наслідок – до подальшого порушення права на ділову репутацію.

Обрання конкретного способу захисту, на думку О. Антонюк, залежить від: а) характеру правовідносин; б) характеру порушення цього права; в) наслідків порушення [24].

Крім того, важливим під час вибору ефективного способу захисту є й суб'єктний склад учасників правовідносин, оскільки не всі способи захисту можуть бути застосовані до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання рівною мірою. Так, наприклад, такий спосіб захисту, як визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що суперечать законодавству, може бути застосований винятково до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Висновки. Таким чином, способами захисту права на ділову репутацію суб'єктів господарювання є не заборонені законом матеріально-правові дії або сукупність дій (заходів), які спрямовані на припинення порушення або загрози порушення права на ділову репутацію господарюючого суб'єкта та відновлення порушеного права.

Перелік способів захисту права на ділову репутацію включає: 1) загальні способи захисту прав суб'єктів (відшкодування збитків, припинення правопорушення тощо); 2) спеціальні способи захисту права на ділову репутацію суб'єктів господарювання (спростування недостовірної інформації); 3) спеціальні способи захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, які забезпечують комерціалізацію ділової репутації суб'єктів господарювання (опублікування в ЗМІ відомостей про порушення і зміни судового рішення, вилучення контрафактної продукції тощо).

Ефективний засіб правового захисту повинен забезпечити поновлення порушеного права і одержання особою бажаного результату. Обрання ефективного способу захисту залежить від таких критеріїв: характеру правовідносин; характеру порушення цього права; наслідків порушення, суб'єктного складу; результативної передбачуваності наслідків застосування того чи іншого способу захисту.

Список використаних джерел:

1. Хрімлі О.Г. Способи захисту прав інвесторів: теоретичні та практичні питання. *Economic and law paradigm of modern society*. 2016. № 1. С. 343–348.
2. Петруня В.В. Поняття та система способів захисту прав суб'єктів господарювання : дис. канд. юр. наук : 12.00.04. Одеса, 2019. 213 с.
3. Малеина М.Н. Личные неимущественные права граждан: понятие, осуществление, защита. Москва : МЗ Пресс, 2000. 242 с.
4. Тимченко Г.П. Способи та процесуальні форми захисту цивільних прав : дис. к.ю.н. : 12.00.03. Харків, 2002. 213 с.
5. Амельченко М.В. Защита прав субъектов хозяйствования в судебном процессе и в исполнительном производстве : монография. Донецк : Дельта, 2003. 196 с.
6. Бринцев О.В. Правова сутність економічних спорів та способи їх вирішення : монографія. Харків : Право, 2005. 304 с.
7. Легенченко М.О. Поняття охорони й захисту права та їх співвідношення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. № 8. С. 59–65.

8. Ожегов С.И. Словарь русского языка : 57 000 слов / ред. Н.Ю. Шведова. Москва, 1987. с. 872.
9. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення 16.05.2020 року).
10. Павлов А.А. Присуждение к исполнению обязанности в натуре как способ защиты гражданских прав в обязательственных правоотношениях : дис. к.ю.н. : 12.00.03. Санкт-Петербург, 2001. 219 с.
11. Савватеев В.Ю. Гражданско-правовая защита прав участников предпринимательских отношений : дис. к.ю.н. : 12.00.03. Самара, 2007. 170 с.
12. Чечот Д.М. Субъективное право и формы его защиты. Ленинград : ЛГУ, 1968 г. 72 с.
13. Петруня В.В. Поняття способів захисту прав суб'єктів господарювання. *Гармонізація правових засад підприємництва: зб. матеріалів III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*, 14–22 березня 2012 р. Луганськ, 2012. С. 118–120.
14. Постанова Вищого господарського суду України від 29.11.2011 року у справі № 22/5009/3458/11//. URL: www.reyestr.court.gov.ua (дата звернення 16.05.2020 року).
15. Кравченко Т.С. Ділова репутація суб'єктів господарювання та об'єкти інтелектуальної власності: співвідношення і зв'язок. «Одеські юридичні читання»: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Одеса, 2018. С. 51–53.
16. Постанова Вищого господарського суду України від 25.03.2010 року у справі № 16/66-09. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/8551522> (дата звернення 16.05.2020 року).
17. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 20.06.2018 року у справі № 910/20889/13. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74991649> (дата звернення 16.05.2020 року).
18. Подцерковний О.П. Про проблеми застосування способів захисту порушеного права (на прикладі вимог про визнання права власності у заставних відносинах). *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»: зб. наук. пр.* Одеса, 2012. Т. 12. С. 190–202.
19. Кот О.О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики: монографія. Київ : Алерта, 2017. 494 с.;
20. Рішення у справі «Гуренка проти України» від 06.09.2005 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_437 (дата звернення 16.05.2020 року).
21. Рішення у справі «Кудла проти Польщі» від 26.10.2000 року. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=327> (дата звернення 16.05.2020 року).
22. Рішення у справі «Гарнага проти України» від 16.08.2013 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_960 (дата звернення 16.05.2020 року).
23. Садовська О.В. Ефективні засоби правового захисту в контексті Концепції про захист прав людини та основоположних свобод: теоретичне розуміння та емпіричне застосування. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Юридические науки.* Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 1). С. 203-212.
24. Антонюк О. Критерії обрання способу цивільно-правового захисту права власності. *Економіко-правова парадигма розвитку сучасного суспільства.* 2016. № 2. URL: <https://studlib.org.ua/index.php/eprs/article/view/95/91> дата звернення 16.05.2020 року).

